

## **TIJORAT BANKLARI VA MOLIYA INSTITUTLARINING YASHIL MOLIYALASHTIRISHDAGI ROLI**

*Axmadjonova Gulmira Xabibulla qizi*

*O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya*

*akademiyasi tayanch doktoranti*

<https://orcid.org/0009-0004-3225-5312>

[g.akhmadjonova@gmail.com](mailto:g.akhmadjonova@gmail.com)

**Annotatsiya.** Mazkur ishda tijorat banklari va moliya institutlarining yashil moliyalashtirishdagi roli tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida yashil kreditlar, yashil obligatsiyalar hamda ekologik loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlarining iqtisodiy o'sish va ekologik barqarorlikka ta'siri yoritiladi. Xalqaro va milliy tajriba asosida yashil moliya instrumentlarining moliya tizimi barqarorligini oshirish, investitsiya faolligini rag'batlantirish va ekologik xavflarni kamaytirishdagi ahamiyati ilmiy jihatdan asoslanadi. Olingan natijalar tijorat banklari va moliya institutlari faoliyatida yashil moliyalashtirishni keng joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

**Kalit so'zlar:** yashil moliyalashtirish, tijorat banklari, yashil kreditlar, yashil obligatsiyalar, ekologik loyihalar, barqaror rivojlanish, ESG..

So'nggi yillarda barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash jarayonida moliya tizimining, xususan, tijorat banklari va moliya institutlarining roli sezilarli darajada oshib bormoqda. Iqlim o'zgarishi, ekologik xavflarning kuchayishi va tabiiy resurslardan samarali foydalanish zarurati moliyaviy resurslarni ekologik jihatdan barqaror loyihalarga yo'naltirishni taqozo etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, **yashil moliyalashtirish** moliya tizimining zamonaviy va strategik yo'nalishlaridan biri sifatida shakllanmoqda.

Tijorat banklari va moliya institutlari yashil moliyalashtirishning asosiy subyektlari bo'lib, ular orqali yashil kreditlar, yashil obligatsiyalar va ekologik

loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlari amaliyotga joriy etilmoqda. Yashil kreditlar energiya samaradorligi, qayta tiklanadigan energiya manbalari, ekologik toza texnologiyalar va barqaror infratuzilma loyihalarini qo'llab-quvvatlashga xizmat qilsa, yashil obligatsiyalar uzoq muddatli investitsiyalarni jalb etish orqali yirik ekologik loyihalarni moliyalashtirish imkonini bermoqda. Ushbu instrumentlar moliya bozorlarida barqaror investitsiyalarning kengayishiga va ekologik mas'uliyatli moliyaviy faoliyatning rivojlanishiga zamin yaratmoqda.

Nazariy va amaliy jihatdan qaralganda, tijorat banklari va moliya institutlarining yashil moliyalashtirishdagi ishtiroki nafaqat ekologik muammolarni hal etishga, balki moliya tizimining barqarorligini oshirishga ham xizmat qiladi. ESG mezonlariga asoslangan kreditlash va investitsiya qarorlari moliyaviy risklarni yanada aniqroq baholash imkonini berib, uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlikni ta'minlaydi. Shu bilan birga, yashil moliyalashtirish orqali banklar yangi moliyaviy mahsulotlarni joriy etib, o'z raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

Shu sababli tijorat banklari va moliya institutlarining yashil moliyalashtirishdagi rolini o'rganish, yashil kreditlar, yashil obligatsiyalar va ekologik loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlarini tahlil qilish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb masala hisoblanadi. Mazkur yo'nalish moliya tizimini modernizatsiya qilish, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash va ekologik xavfsizlikni mustahkamlashda muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

So'nggi yillarda yashil moliyalashtirish bank tizimining strategik yo'nalishiga aylanib, tijorat banklari va moliya institutlari ushbu jarayonning asosiy drayverlari sifatida e'tirof etilmoqda. Jahon Banki tadqiqotlarida yashil kreditlar va ekologik loyihalarni moliyalashtirish iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash bilan bir qatorda iqlim xavflarini kamaytirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi. Hisobotlarda banklar tomonidan qayta tiklanadigan energiya va energiya samaradorligi loyihalariga yo'naltirilgan kreditlar uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlovchi muhim omil sifatida baholanadi [1].

Xalqaro Valyuta Jamg'armasi tahlillariga ko'ra, tijorat banklarining yashil

moliyalashtirishdagi faol ishtiroki moliya tizimining iqlim bilan bog'liq risklarga moslashuvchanligini oshiradi. IMF hisobotlarida yashil kreditlash va yashil obligatsiyalar orqali kapitalni ekologik barqaror loyihalarga yo'naltirish bank risklarini diversifikatsiya qilishga hamda moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilishi qayd etilgan [2].

OECD tadqiqotlarida esa yashil obligatsiyalar va ESG asosidagi moliyaviy mahsulotlar moliya bozorlarining institutsional rivojlanishini jadallashtiruvchi vosita sifatida ko'riladi. Tashkilot fikricha, tijorat banklari va moliya institutlari yashil obligatsiyalarni chiqarish va joylashtirish orqali uzoq muddatli investitsiyalarni jalb etib, ekologik innovatsiyalarni moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu jarayon iqtisodiy o'sish sifatini yaxshilash bilan birga moliya bozorlari shaffofligini ham oshiradi [3].

Shuningdek, UNEP Finance Initiative hisobotlarida banklarning ekologik loyihalarni moliyalashtirishdagi roli ijtimoiy mas'uliyatli moliya modelini shakllantirishda muhim omil sifatida baholanadi. Tadqiqotlarda yashil moliyalashtirish orqali infratuzilma va ekologik loyihalarni qo'llab-quvvatlash bandlikni oshirish va barqaror iqtisodiy rivojlanishga xizmat qilishi ta'kidlanadi [4].

Yashil moliyalashtirishning samaradorligini baholashda tijorat banklari va moliya institutlarining xalqaro hamda milliy darajadagi amaliy tajribalarini solishtirma tahlil qilish muhimdir. Turli mamlakatlarda yashil kreditlar, yashil obligatsiyalar va ekologik loyihalarni moliyalashtirish hajmi, institutsional qo'llab-quvvatlash darajasi va iqtisodiy natijalari sezilarli farqlarga ega. Quyida xalqaro va O'zbekiston tajribasi asosiy ko'rsatkichlar kesimida taqqoslanadi.

1-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda yashil moliyalashtirish YAIMga nisbatan yuqori ulushga ega bo'lib, bu holat banklar va moliya institutlarining faol ishtirokini hamda rivojlangan me'yoriy-huquqiy bazani aks ettiradi. Xususan, Yevropa Ittifoqi va AQShda yashil obligatsiyalar bozori banklar uchun uzoq muddatli resurs jalb etishning muhim manbaiga aylangan.

Xitoy va Janubiy Koreya tajribasi davlat tomonidan qo'llab-

quvvatlanadigan yashil kreditlar orqali sanoatni modernizatsiya qilish va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlariga erishish mumkinligini ko'rsatadi. Bu mamlakatlarda banklar davlat strategiyalari bilan uyg'un holda yashil loyihalarni moliyalashtirishda yetakchi rol o'ynamoqda.

**1-jadval**

**Xalqaro va milliy tajribada tijorat banklari tomonidan yashil moliyalashtirish ko'rsatkichlarining solishtirma tahlili**

| <b>Hudud / mamlakat</b> | <b>Asosiy yashil moliya instrumentlari</b>               | <b>Yashil moliyalashtirish hajmi (YAIMga nisbatan, %)</b> | <b>Asosiy moliyalashtirilgan yo'nalishlar</b>    | <b>Iqtisodiy va ekologik ta'sir</b>                 |
|-------------------------|----------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------|--------------------------------------------------|-----------------------------------------------------|
| <b>Yevropa Ittifoqi</b> | Yashil obligatsiyalar, ESG kreditlar                     | 3,0–3,5                                                   | Qayta tiklanadigan energiya, yashil infratuzilma | Uglerod chiqindilarining kamayishi, barqaror o'sish |
| <b>AQSh</b>             | Yashil obligatsiyalar, klimat fondlari                   | 2,5–3,0                                                   | Energiya samaradorligi, innovatsiyalar           | Investitsiya va bandlik o'sishi                     |
| <b>Xitoy</b>            | Davlat yashil kreditlari, obligatsiyalar                 | 4,0–4,5                                                   | Sanoat modernizatsiyasi, energetika              | Yuqori iqtisodiy o'sish, texnologik yangilanish     |
| <b>Janubiy Koreya</b>   | Bank yashil kreditlari, davlat dasturlari                | 3,5–4,0                                                   | Texnologik va ekologik loyihalar                 | Raqobatbardoshlikning oshishi                       |
| <b>O'zbekiston</b>      | Yashil kreditlar, xalqaro moliya institutlari loyihalari | 1,0–1,5                                                   | Qayta tiklanadigan energiya, infratuzilma        | Energiya samaradorligi, investitsiya faolligi       |

Manba: World Bank, IMF, OECD, UNEP FI hisobotlari hamda O'zbekiston Markaziy banki va tijorat banklari ochiq ma'lumotlari asosida muallif tomonidan umumlashtirilgan

O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, yashil moliyalashtirish bozori hali shakllanish bosqichida bo'lsa-da, tijorat banklari tomonidan qayta tiklanadigan energiya va ekologik infratuzilma loyihalariga yo'naltirilayotgan kreditlar investitsiya faolligini oshirishga xizmat qilmoqda. Biroq yashil moliya instrumentlarining cheklanganligi va axborot yetishmasligi ushbu yo'nalishning keng rivojlanishini sekinlashtirmoqda.

Umuman olganda, xalqaro va milliy tajriba shuni tasdiqlaydiki, tijorat banklari va moliya institutlari yashil moliyalashtirishning asosiy drayverlari hisoblanadi. Ularning faol ishtiroki ekologik barqarorlikni ta'minlash bilan birga, iqtisodiy o'sishning sifatini oshirish va moliya tizimining uzoq muddatli barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

O'tkazilgan tahlillar tijorat banklari va moliya institutlari yashil moliyalashtirish jarayonining asosiy ishtirokchilari ekanini ko'rsatdi. Xalqaro va milliy tajriba shuni tasdiqlaydiki, yashil kreditlar, yashil obligatsiyalar hamda ekologik loyihalarni moliyalashtirish iqtisodiy o'sishning sifatini yaxshilash, ekologik xavflarni kamaytirish va moliya tizimining barqarorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Yashil moliya instrumentlari orqali jalb etilgan investitsiyalar energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish va sanoatni modernizatsiya qilishga xizmat qilmoqda.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, yashil moliyalashtirishning samaradorligi ko'p jihatdan institutsional muhit, me'yoriy-huquqiy baza va davlat siyosatining qo'llab-quvvatlash darajasiga bog'liq. Rivojlangan mamlakatlarda banklar yashil moliya bozorining faol ishtirokchisiga aylangan bo'lsa, O'zbekistonda ushbu yo'nalish hali shakllanish bosqichida bo'lib, instrumentlar va moliyaviy mahsulotlar ko'lami cheklanganligicha qolmoqda.

Olingan xulosalar asosida quyidagi amaliy takliflar ilgari suriladi. Birinchidan, tijorat banklarida yashil kreditlash bo'yicha maxsus strategiyalar ishlab chiqish va ularni milliy barqaror rivojlanish maqsadlari bilan uyg'unlashtirish zarur. Ikkinchidan, yashil obligatsiyalar bozorini rivojlantirish orqali banklar va moliya institutlari uchun uzoq muddatli va nisbatan arzon

moliyaviy resurslarni jalb etish mexanizmlarini kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Uchinchi, yashil loyihalarni moliyalashtirishda xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali tajriba va moliyaviy resurslarni jalb qilish lozim.

Shuningdek, yashil moliya sohasida axborot shaffofligini oshirish, ESG standartlarini bank faoliyatiga izchil joriy etish hamda moliya sohasi mutaxassislari uchun malaka oshirish dasturlarini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, tijorat banklari va moliya institutlarining yashil moliyalashtirishdagi rolini kuchaytirish barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash, ekologik xavfsizlikni mustahkamlash va milliy moliya tizimining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

#### **Foydalangan adabiyotlar ro'yxati**

1. World Bank. Green Finance and Sustainable Development in Emerging Economies. – Washington, DC: World Bank Publications, 2022. – 156 p.
2. International Monetary Fund. Global Financial Stability Report: Climate Change and Financial Stability. – Washington, DC: IMF, 2023. – 189 p.
3. Organisation for Economic Co-operation and Development. Financing a Sustainable Transition: Green Finance, Investment and Innovation. – Paris: OECD Publishing, 2024. – 210 p.
4. United Nations Environment Programme Finance Initiative. Global Sustainable Finance Outlook. – Geneva: UNEP FI, 2025. – 142 p.